

SARA LLORENS

L'aventura de la recerca dins de casa

Josefina Roma

He volgut intitular així el meu petit resum de la rica vida de recerca de Sara Llorens perquè està marcada des de ben aviat per la malaltia de la tuberculosi, amb la qual va lluitar i conviure per 50 anys, i malgrat la qual, i potser a causa d'ella, va dedicar tot el seu potencial investigador al seu voltant. És cert que viatja per consell dels metges a Canàries i a Argentina, i que a causa de la Guerra Civil, també hagué de fugir, a l'Argentina i a França, on va morir (Perpinyà 1954). Però la seva recerca ha de fer-se sense allunyar-se massa de la casa on residia, per la debilitat extrema que hagué de suportar i que li feia posposar moltes decisions i empreses. Per això he volgut significar-ho en el títol, per fer-li un homenatge a qui, malgrat la malaltia afeblidora i crònica que la lligava al sofriment i a la cura dels que l'envoltaven, va llegar-nos un treball immensament valuós, pioner i únic en molts aspectes, embolcallat d'un gran

coneixement teòric i també d'una gran tendresa i comprensió.

Sara Llorens i Carreras, filla de Joan Llorens i Horta i Emília Carreras i Parera, va néixer a Lobos (Argentina), on el pare havia emigrat i fet fortuna, el 5 de novembre de 1881. Van ser set germans, dels quals sobrevisqueren cinc. Molt aviat, el 1885, la família va tornar a Pineda de Mar, al Maresme, d'on procedia el pare, per fer-se càrrec de les propietats pairals. I més tard, el 1894, es van traslladar a Barcelona perquè els fills fessin estudis superiors. Sara Llorens va estudiar magisteri a l'Escola Normal i també va cursar estudis a l'Escola de Llotja i al Conservatori de Música. Però el que la va marcar intel·lectualment va ser l'assistència als cursos acabats d'inaugurar de l'Escola d'Institutriu i altres carreres per a la dona, el 1898.

Aquesta escola es va fundar amb l'intent de satisfer els anhels de

coneixement de les noies de cases on els pares i els germans eren universitaris i volien per a la nova generació de dones uns coneixements adients al seu entorn sense atrevir-se encara a encaminar-les a la universitat. El cas és que l'Escola d'Institutriu va esdevenir una universitat paral·lela en molts aspectes, ja que impartia ensenyaments que en una universitat molt rígida no s'hi podien introduir. Un dels grans mestres que hi va impartir assignatures pioneres va ser Rossend Serra i Pagès, que el 1901 encetava les seves classes de Folklore i de Mitologia. Sara Llorens va ser alumna seva aquell mateix any i va quedar captivada per aquells coneixements que com una finestra oberta brindaven la possibilitat de recerca i treball de camp en la pròpia societat. Sara Llorens va ser la deixeble preferida de Rossend Serra, va continuar la seva recerca i juntament amb altres deixebles conformà la seva escola. Continuïtat que és una veritable excepció entre els folkloristes catalans, que sovint treballen sols i l'obra dels quals no té més continuadors que la pròpia família, que una hora o altra intenta que la posteritat els recongui.

Sara Llorens encapçala el grup de deixebles que oferiran a Serra i Pagès la publicació de part dels seus articles i conferències disperses en ocasió del seu cinquantenari de docència. Ella rebrà el llegat dels seus manuscrits i de la seva correspondència quan Serra i Pagès moriren, prenent cura de la seva ordenació i catalogació. De fet, Sara Llorens és la filla que Serra i Pagès hauria desitjat i en qui va prodigar els seus ensenyaments, més encara que en

els altres alumnes. De fet, si bé tots els alumnes tenien entrada lliure en la seva biblioteca, en el cas de Sara Llorens encara era més intens aquest préstec bibliogràfic perquè ella, estant malalta i vivint a Pineda part del temps, s'emportava els llibres i els hi tornava quan podia; però aquesta accessibilitat a la biblioteca del seu mestre la va col·locar davant de tota la bibliografia europea i americana antiga i coetània, amb la més fidel actualització, ja que Serra i Pagès estava en tractes amb llibreters de tota Europa, i fins en la seva correspondència vaig trobar una carta de Franz Boas, que li enviava un exemplar d'una obra seva.

Sara Llorens va conèixer el 1901 el mestre Serra i Pagès, qui la iniciaria en la recerca, i el 1900 havia conegut l'altra persona decisiva en la seva vida, Manuel Serra i Moret, amic del seu germà Joan i que esdevindria el seu marit i l'amor del qual, segons ella afirma en el seu *Llibre del Cor*, li va donar la força de viure en tots els anys de malaltia i en les recaigudes greus, quan creia que ja s'acabava tot. De fet, Sara Llorens morí el 17 d'abril de 1954 i, nou anys més tard, Manuel Serra i Moret, amb una llarga trajectòria política en l'àmbit socialista i al servei de la Generalitat, fins i tot en l'exili, va morir el 1963, en la mateixa data que Sara Llorens, el 17 d'abril.

L'obra de Sara Llorens és molt significativa, tant en la recerca estrictament parlant com en la seva aplicació. Efectivament, mai va deixar de ser mestra, i aquesta vocació la va portar a tenir cura dels infants de Pineda, fins i tot enmig de la seva malaltia. Juntament amb la seva germana Francesca, reunia per les tardes als infants del poble a casa seva. Els ensenyava, els feia cantar, ballar i declamar. De les rondalles que havia aplegat, en feia obres de teatre per tal d'ensinistrar-los en aquest art i pedagògicament retornar-los el patrimoni que havia recollit d'ells. Fins i tot, una de les primeres empreses del seu marit,

en ser alcalde de Pineda, fou construir una nova escola.

Pel que fa a la seva recerca, la podem classificar en quatre grans grups: la rondallística, el llegendari, els costums i creences, i la música, tot centrat en Pineda, encara que trobem petjades de la seva activitat en pobles de la rodalia i també en els llocs on va haver d'anar per consell mèdic, Canàries i Argentina.

Rosend Serra i Pagès la va introduir en l'ensenyament d'aquestes matèries, així com la va empènyer a donar conferències i a publicar articles sobre les seves recerques. En aquest sentit, en sintonia amb la línia ideològica del seu company Manuel Serra i Moret, va publicar alguns articles en què assenyalava la importància de les narracions orals com a ensenyament contra la injustícia social, molt en la línia gramsciana.

El gruix de la seva recerca, però, va tenir una sort desigual en els intents de publicació. El 1906 publicà un *Petit Recull d'exemples Morals* (54 p.), recollits per ella mateixa i amb pròleg de Rosend Serra i Pagès. El 1918 i el 1929 va publicar els seus *Monòlegs per a Infants*, que deixen ben palesa la seva dedicació pedagògica.

El *Llibre del Cor* va ser publicat puntualment per Manuel Serra i Moret a Perpinyà el 1954, seguint el desig de Sara Llorens de publicar-lo després de la seva mort.

La recerca del cançoner de Pineda va topar amb dues dificultats. En primer lloc, sembla que, encara que havia cursat estudis musicals, no es va atrevir a transcriure les cançons que aplegava, així que va fiar en Josep Masó i Goula, que va morir en 1910 sense que hagués acabat el seu treball i amb l'agreujant que la seva família no va trobar els materials del cançoner entre els seus escrits fins molt més tard, i sense que ningú pogués interpretar les seves anotacions. El treball va haver de ser recomençat perquè Sara Llorens

no n'havia guardat cap còpia, i va ser finalment en 1928, amb l'ajut de Josep Budí, que es va poder transcriure tot el corpus del cançoner de Pineda, quan ja molts dels informants del primer intent ja havien mort i havent de començar de bell nou amb nous cantaires.

El Cançoner de Pineda es va publicar finalment el 1931, aplegant 238 cançons. El 1992, l'Ajuntament de Pineda i l'Editorial Alta Fulla van publicar-ne una edició facsímil, amb un pròleg de Josep Romeu i Figueres.

La publicació estrella de la recerca de Sara Llorens era la col·lecció de rondalles. Però el seu treball era tan exhaustiu, tot i que només havia fet recerca a Pineda, que l'editor, Miquel i Planas, que ja havia publicat el *Rondallari* de Pau Bertran i Bros, va intentar-ho per primer cop el 1909. Altres intents fallits foren en 1910, 1914, 1923 i 1925. Unes vegades creien que era un llibre massa voluminós i li demanaven una selecció; altres els tirava enrere la migrada sortida del *Rondallari* de Bertran i Bros.

El cert és que, després d'haver treballat i aplegat el seu material amb generacions d'alumnes meus de la Universitat, jo també vaig veure endarrerida la seva publicació per una pila de motius. Per sort, l'Ajuntament de Pineda i l'ajut de Joan Pujadas, tècnic del mateix ajuntament, em van permetre treure'l a la llum l'any 2006.

Joan Pujadas ha estat també l'artífex de la publicació, l'any 2004, de *L'Epistolari* (1901-1954) per la Fundació Pere Coromines, i també *L'Àlbum Sara Llorens* amb l'Ajuntament de Pineda de Mar.

Queden encara per publicar dues de les tres parts de la seva gran recerca a Pineda. Si la primera estava dedicada al *Rondallari*, la segona, el *Llegendari*, aplega un gruix semblant de llegendes que en aquests moments estic acabant d'organitzar per al següent volum. El tercer lli-

bre de les seves recerques, completament transcrit però encara en curs d'estudi, el constitueix l'aplec de *Costums i Creences*, que va anotar en el seu treball de camp, fent un èmfasi important en els costums relatius al mar, amb el qual pocs folkloristes es van atrevir.

A més d'una munió d'articles pedagògics, folklòrics, mitològics, hem de destacar també la seva connexió amb l'Obra del Cançoner Popular de Rafel Patxot i l'Orfeó Català, que volien encabir el seu *Cançoner* en la publicació de *Materials* el 1927, però ella, davant de les complicacions que comportava la publicació en aquesta Obra, decidí publicar el *Cançoner* de forma independent, el 1928, i aquest procés s'allargà fins al 1931. També va col·laborar en el *Diccionari* de Mn. Alcover, des de 1902, i sabem que el 1904 li va entregar més de mil fitxes.

Per què és tan singular la seva obra? Haver pogut accedir al material aplegat per Sara Llorens, intocat, perquè no havia pogut editar-se, ha estat un privilegi extraordinari, perquè ha permès veure el seu mètode de treball que potser una publicació coetània no hauria respectat del tot.

En primer lloc, destaca el respecte i el coneixement dels seus informants, així com la rellevància que els hi dona en la seva obra. En no poder-se moure gaire de Pineda, tothom era conegut, i en sabia la vida i la nissaga, el tarannà i el que en podia esperar. Les descripcions dels informants apareixen ja en la publicació del *Cançoner de Pineda*, de manera que els podem anar seguint en el *Rondallari* i en el *Llegendari*, i aprenem de la seva mà la relació tan estreta que hi va mantenir.

Per altra part, veiem la continuïtat dels gèneres que en altres autors apareixen separats. Fins i tot les rondalles formen un *continuum* narratiu del qual se'n tria un fragment segons l'ànim o la necessitat per presentar-lo en una narració concreta. També aprenem una gran quantitat

de variants que els mateixos narradors poden oferir d'una rondalla. Per exemple, de la Ventafocs, en va recollir tres variants més una altra en que l'heroi és un noi, El Tinyós. Les rondalles apareixen molt més llargues i elaborades que en reculls més consagrats. Les segones parts ens completen un missatge que no va dirigit només als nens, sinó a totes les edats, que segons la seva comprensió trobaran en la rondalla una orientació narrativa sobre les veritats profundes de la humanitat, com l'anada al Més Enllà i la impossibilitat de tornar-ne sense pèrdues. Per això és indiferent que l'heroi sigui un noi o una noia, un home o una dona, perquè van dirigits a la persona humana, no a un gènere ni a una edat concreta.

Quan es van començar a popularitzar els reculls de rondalles per Europa, sobretot amb l'èxit dels germans Grimm a Alemanya, es va operar una manipulació per dotar la burgesia de material pedagògic per introduir de forma eficaç la ideologia i els valors de classe. Per això es van censurar moltes rondalles en una doble direcció, quan la protagonista actuava pel seu compte i prenia la iniciativa, per fer-la submissa i obedient, tot esperant el príncep que com a premi de la seva docilitat li cauria del cel. I en segon lloc es va tancar la rondalla a l'habitació dels nens, tot edulcorant els finals, que havien de ser menjant anissos perquè els protagonistes eren feliços.

Amb l'èxit extraordinari de les rondalles dels germans Grimm es van silenciar moltes altres variants, perquè aquelles es van erigir com les versions oficials. Així, la troballa de Sara Llorens ens ha permès veure un sostre real d'una població amb tot l'univers rondallístic en el qual tothom hi aprèn. Probablement si hagués pogut publicar el seu *Rondallari*, li haurien retallat les variants que ara hem tingut l'ocasió de veure juntes.

L'aplec de llegendes ens permet també veure el *continuum* entre

mite, llegenda i rondalla que els teòrics s'afanyen a definir separatament. Amb les llegendes de Pineda i els seus encontorns se'ns presenta una cosmovisió i un univers moral que ens permet entendre aquella societat, la seva història, les seves pors i les seves esperances.

Per això és fonamental l'obra i la recerca de Sara Llorens: sense proposar-s'ho, va anar bastint una etnografia de Pineda, com en el seu temps no se n'havia fet cap a Catalunya, però, a més, endinsar-se en la narrativa oral que aplega, ens mostra una altra via per aprendre-la teòricament, així com ens permet entendre-la en la seva totalitat, lluny d'aquells reculls sense terra ni arrels que s'estilaven en el seu temps.

Per portar a terme aquesta gran recerca va comptar amb la col·laboració de la gran bibliografia del seu mestre Serra i Pagès, que figura en crides a peu de plana, comparant obres teòriques, *corpora* narratius d'arreu del món, fruit d'una consulta exhaustiva.

I Sara Llorens va comptar també amb la seva malaltia, la tuberculosi, que ella va saber convertir, d'una muralla infranquejable i negativa, en la seva aliada. Ja que no li era possible desplaçar-se lliurement i espigolar d'un lloc i altre, va aprofundir i envoltar el seu poble de Pineda amb una mirada holística i amorosida, relacionant-ho tot, i des d'allí, ens va poder mostrar una nova via per a la narrativa oral, vàlida per a tota recerca.

BIBLIOGRAFIA

- LLORENS DE SERRA, Sara. (1931) 1992: *El Cançoner de Pineda*. Ajuntament de Pineda de Mar.
 — (1954): *El Llibre del Cor*. Perpinyà.
 — (2004): *Epistolari (1901-1954)*, Edició de Joan Pujadas. Barcelona. Fundació Pere Coromines.
 — (2006): *Rondallari*. A cura de Josefina Roma. Ajuntament de Pineda de Mar.
 PUJADAS, Joan (a cura de) (2004): *Àlbum Sara Llorens*. Ajuntament de Pineda de Mar.